

ÇAĞATAYCA SÖZLÜKLER

Zuhal Kargı ÖLMEZ

Adını Çingiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'dan alan "Çağatayca", Orta Asya Türk yazı dilinin gelişmesinde Karahanlı Türkçesinden sonra üçüncü evreyi oluşturmaktadır. Ali Şir Nevaî'nin eserlerinde klâsik biçimini kazanan Çağataycanın gelişmesi ve dönemleri hakkında değişik görüşler ortaya atılmıştır. Çağatayca üzerine yaptığı araştırma ve incelenmeleriyle tanınan Eckmann, Çağataycayı, Klâsik Öncesi, Klâsik ve Klâsik Sonrası dönem olmak üzere üç döneme ayırır.

Yazılı edebiyat dili olan Çağatayca klâsik yazı dili geleneğinin devamıdır. Sözcük dağarcığında Arapça, Farsça sözcüklerin yanısıra Moğolca sözcükler de yer alır. Osmanlıca ve Azericenin etkisiyle Çağataycada yer yer Oğuzca özellikler de görülür. Klâsik Çağataycanın temsilcisi olan Ali Şir Nevaî'nin ve diğer Çağatay şairlerinin eserlerindeki ağdalı Arapça, Farsça sözcüklerin kulla-

nımının yanısıra Nevaî'nin Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu vurgulamaya çalıştığı *Muhakemetü'l-lugateyn*'deki Çağatayca ve Moğolca sözcükler de dikkat çekicidir. Türkçenin zenginliğini gösterdiği bu eserinde verdiği Türkçe sözcüklerin (bunların çoğu eylemdir) bir kısmı Çağatayca'da az bilinen ve Çağatayca-Farsça sözlüklerde yer almayan sözcüklerdir. Nevaî, bu eserinde en küçük anlam farkı için bile sözcük yaratıldığına ve bu nedenle de yakın anlamlı sözcüklerin sayısının çok olduğuna dikkat çeker ve Farsçanın bundan yoksun olduğunu belirtir. Nevaî'nin eserleri üzerine hazırlanan sözlüklerde bile yer almayan bir kısım sözcüklerin ilk kez Çağatayca'da kullanıldığını bu eser aracılığıyla görüyoruz. Bu nedenle Çağataycanın söz varlığını çoğunlukla bu esere dayanarak diğer Çağatayca eserlerden de yararlanarak vereceğiz:

İlk kez Çağataycada görülen sözcük-

lerden birkaçı:

yurtçı “karakçı”
tapavul “hizmetkâr” < Tü. *tap+*
avul, Mo. {-*GUL*})
kabal “muhasara, abluka, ihata”
eteke “atalık süt kardeşin babası; lala,
mürebbi” < *ata+ke*
ineke “mürebbiye, süt anne; ebe” <
ana+ke

argadal “dağ beli, geçidi”
sigrıtme “uçurumlu dağ geçidi”
kurukşamak “çok kuru ulmak, gıcır-
dama, cızırdamak”
küymen- “bahane etmek, sebep ve
vesile bulmak”
tivre- “batmak, saplanmak”

Günümüz Türkçesinde olduğu gibi
Çağatayca’da da Arapça, Farsça ve Mo-
ğolca sözcüklere Türkçe ekler getirerek
yeni sözcükler oluşturulmaktadır. Bunlar-
dan birkaç örnek verecek olursak:

kündeletmek “döndürmek, yuvar-
latmak; kündeye vurdurmak, kündehane
veya hapishaneye koydurmak” < Far.
kunda +
ahtacı “seyis, öncü” < Mo. *ahta*
şögençi “çevgan oyuncusu, ciritçi,
atlı top oyuncusu” < Far. *şewgan*
hızaneçi “hazinedar” Ar. *hızane*
cibeçi “cebeci, silah yapımcısı” < Mo.
cebe

şahasız “cimri” < Ar. *şaha* “cömert”
gedatlıg “dilencilik, yoksulluk” < Far.
geda + Çağ. *lık*
mevcluk “dalgalı Ar. *mevc* + Çağ.
lık

Moğolca Sözcükler:
abaga “amca” < Mo. *abaga*
argamçi “ip, urgan halat” < Mo.
argamci
cırgamak “eğlenmek, zevk sürmek” <
Mo. *cirga-*

çıdamak “dayanmak” < Mo. *çida-*
çurpa “yaban domuzu yavrusu” <
Mo. *çurba*

çıray “yüz, çehre” < Mo. *çıray*
daruga “bekçi” < Mo. *daruga*
kada- “sağlamlaştırmak, çivilemek,
perçinlemek, çakmak, batırmak” < Mo.
kada-.

Çağatayca sözlükler üzerine daha önce
yapılmış iki önemli çalışma vardır. Bun-
lardan biri Hasan Eren’e aittir: “Çağatay
Lûgatleri Hakkında Notlar” *DTCF Der-
gisi*, c. VIII, Sayı 1-2, Mart-Haziran
1950. Eren bu yazısında kısaca Çağatayca
sözlükleri tanıtır ve bu sözlüklerin birbiri-
nin tekrarı olduğunu belirtir. Ayrıca çeşit-
li sözcükleri ele alarak bunların sözlük-
lerde nasıl anlamlandırıldığı üzerinde
durur, yanlışlıkları belirtir ve sözcükler
hakkında geniş bilgiler verir.

Diğer çalışma ise Borovkov’a aittir:
“Zur Geschichte der Wörterbücher des
Çagatajischen”, *Wissenschaftliche Zeit-
schrift der Martin-Luther Universität
Halle-Wittenberg*, cilt: X, 1961, s. 1357-
1362. Borovkov da Çağatayca sözlükler
hakkında geniş bilgiler vererek kimi
sözcükler ve yanlışlıklar üzerinde durur.

ÇAĞATAYCA SÖZLÜKLER

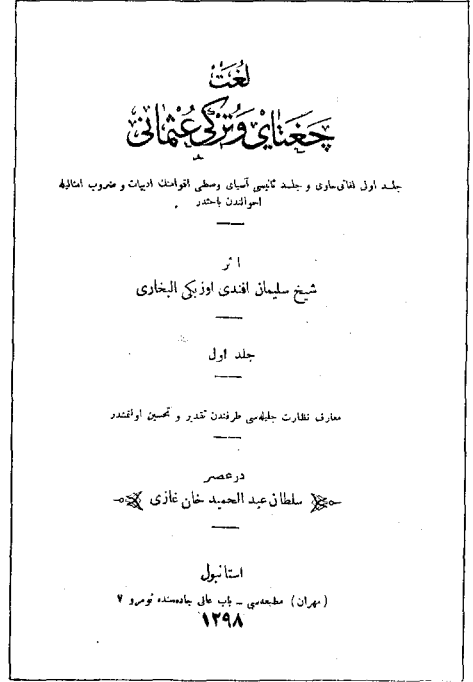
J. Thury’e göre Çağataycaya ait en
eski sözlük *Abuşka*’dır ve Ali Şir
Nevai’nin ölümünden sonra yazılmıştır.
Çağatayca-Türkçe olan bu sözlüğün Tür-
kiye kitaplıklarında birçok yazma nüshası
vardır. *Abuşka* 2000 kadar sözcük içere-
mektedir. Sözlüğün alfabetik sırası eser
eski yazı olduğu için tabii ki Arap alfabesi
sistemine göredir. Sözlükte şöyle bir böl-
ümleme yapılmıştır: *Üstünlü elif, esreli*
elif, ötreli elif, üstünlü ba, esreli ba,

ötrelü ba, üstünlü ta, esrelü ta, ötreli ta, üstünlü cim, esrelü cim, ötreli cim, vd. Madde başlarında eylemlere çekimli biçimleriyle yer verilmiştir: Örneğin: *bozladı, tikti, sançkay, karmaygıgibi*. Sözcüklerin anlamları ayrıntılı olarak verdikten sonra hangi eserde geçtiği belirtilmiş ve örnek beyit çevirisiyle birlikte yer almıştır. Bu sözlük ilk kez Peşte'de 1862'de Macarca olarak yayımlanmıştır: **Vambery Armin, Abuska. Csagataj-török szögyjtemény. Török keziratbol fordította, elöbeszeddel es jegyzetekkel kiserte Budenz Jozsef, Pest 1862.**

Çalışmada 22 sayfalık bir giriş bölümü vardır. Bu bölümde sözlük ve sözlükte yer alan sözcükler hakkında bilgiler yer alır. Ayrıca kimi sözcüklerin Koybal-Karagas ve Yakutça biçimleri verilmiştir. Elif-ba sırasına göre olan sözlükte madde başları Arap alfabesiyledir, yanında sözcüğün Latin harfli biçimi yani yazıçevrimi yer alır. Sözcüklerin anlamı verilmiş, ancak örnek cümle ya da beyitler yoktur. 107 sayfa olan sözlüğün sırası şöyle verilmiştir: Elif meftûhe, Elif mekszûre, Elif mazmûme, B meftûhe, B mekszûre, B mazmûme....vd.

Sözlük daha sonra V. V. Veliaminof-Zernof tarafından Fransızca'ya çevrilmiş ve 1869'da yayımlanmıştır: **V. V. Veliaminof-Zernof, Dictionnaire Djaghataiturg, Petersburg 1869.**

1-27. sayfalar arasında yer alan "Önsöz" bölümünde sözlüğün yazmaları ve daha önce Armin Vambery tarafından yapılan çalışma hakkında bilgi verilir. Sözlüğün daha çok Ali Şir Nevai'nin eserlerine dayandığı belirtilerek Ali Şir Nevai'nin eserleri ve eserler hakkında bilgiler yer alır. Daha önce yapılmış küçük sözlük çalışmalarına da değinilir.

**Lûgat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmânî,
Şeyh Süleyman Efendi, İstanbul, 1298**

Sözlük bölümü "Babü'l-elif", harfü'l-elifü'l-meftuha" başlığı altında elif harfiyle başlar. Arap harfleriyle olan sözlüğün maddde başları biraz büyük puntuyla ve siyah olarak verilmiştir. Sözlük bölümü 420 sayfadır. Sonunda bir sayfalık düzelti sayfası yer alır.

Sözlük üzerindeki diğer bir çalışma da Besim Atalay'a aittir: **Besim Atalay, Abuşka Lâgati veya Çağatay Sözlüğü, Ankara 1970, 452 sayfa.**

Çalışma Atalay'ın ölümünden sonra yayımlanmıştır. Atalay eseri Arap alfabesinin alfabetik sırasını bozmayarak aynıyla çevirmiştir. Sonuna ise Latin alfabesi sırasına göre bir dizin koymuştur. Söz-

cüklerin yanına Arap alfabesiyle sözcüğü yazarak, sözcüğün yer aldığı sayfayı da belirtmiştir. Atalay'ın belirttiğine göre yazmalar arasında çok büyük farklılıklar yoktur, ancak en doğrusu "Fatih nüshası"dır. Atalay, Türkiye kitaplıklarında bulunan bütün nüshaları ve eser üzerinde yapılmış diğer çalışmaları toplayarak sözlük üzerinde iki yıl çalışmıştır.

Badaiu'l-lugat: Sözlük Çağatayca-Farsça'dır. Thury'nin Çağataycanın en eski sözlüğünün *Abuşka* olduğunu belirtmesine rağmen, ondan 60 yıl sonra Borovkov, en eski sözlüğün *Badaiu'l-lugat* olduğunu söyler. Sözlüğün tek yazma nüshası N. N. Hanikov koleksiyonundadır. 1117/1705'te istinsah edilmiştir. Bu nüsha Leningrad devlet kütüphanesinde. Sözlük Ali Şir Nevaî'nin şiirlerini anlamak için düzenlenmiştir. Sözlüğün düzenlenmesi için Sultan Hüseyin'in sarayına yakın yerde bulunan şair Tâlî İmanî görevlendirilmiştir. Tâlî İmanî ulaşabildiği sözlüklerin yardımıyla kısaltılmış bir sözlük hazırlamıştır. Sözlük yaklaşık 1000 sözcük ve kurallardan oluşur. Sözlükte Nevaî, Lütfî ve Mir Haydar'ın şiirlerinden örnekler var. Sözlüğün A. Vambery'e ait yazma nüshası 1715'te yazılmıştır.

Badaiu'l-lugat şu sisteme göre hazırlanmıştır: Sözlüğe alınan her sözcüğün ünlüsü gösterilmemiş ve sözcükler hareketlenmemiştir. Ancak her sözcüğün okunuşuna dair açık bilgiler verilmiştir. Eylemler mastar biçimleriyle alınmış ve müstakları hakkında da bilgiler verilmiştir. Sözcükler Arap alfabesi sistemine göre düzenlenmiştir. *Badaiu'l-lugat* üzerine A. K. Borovkov'un yaptığı çalışma 1961'de yayınlanmıştır: *Bada'v al-lugat, Slovar Tâlî İmanî geratskogo k soçi-*

neniyam Alişer Navoi, Moskova 1961.

Borovkov, çalışmasının "Giriş" kısmında sözlük ve yazarı hakkında geniş bilgi verdikten sonra *Badaiu'l-lugat*'i *Abuşka* ve *Senglâh* ile karşılaştırır. Sözcükleri sözlüğün aslına bağlı kalarak Arap alfabesi sistemine göre verir. Sözcüklerin yanında ise yazıçevrimli biçimler yer alır. Sözcüğün anlamı verildikten sonra hangi metinden alındığı ve geçtiği yer verilmiştir. Daha sonra ise sözcüğün diğer sözlüklerde (*Abuşka*, Şeyh Süleyman Efendi, *Dictionnaire turk-oriental*, Feth Ali, Budagov ve Radloff'ta) geçtiği yer ve eğer farklı bir anlamı varsa anlamı da verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise Leningrad Devlet Halk kütüphanesinde Saltıkova-Şcedrina koleksiyonunda numara 35'te yer alan yazmanın tıpkıbasımı verilmiştir.

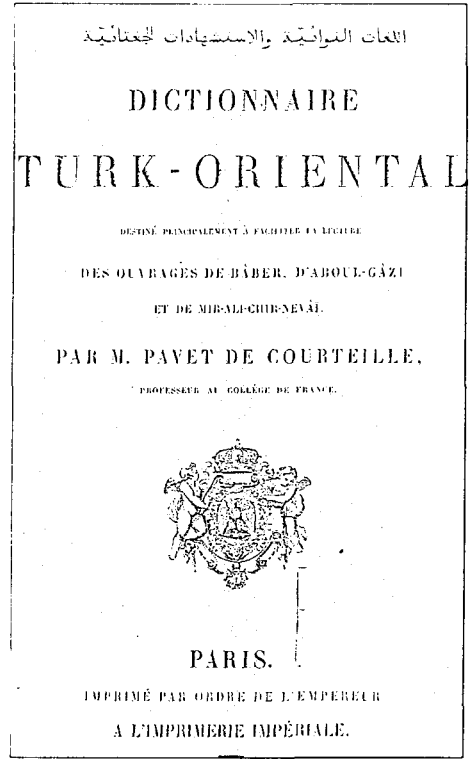
Çağataycaya ait önemli sözlüklerden biri de *Senglâh*'tır. Sözlüğü Nadir Şah zamanında yazmaya başlayan Mirza Mehdi Han 1172 veya 1173 (M. 1758-1760) yıllarında tamamlamıştır. *Senglâh*'ın British Museum'da iki, Oxford'daki Bodleian kütüphanesinde, Londra'daki School of Oriental Studies kütüphanesinde, Paris ve Tahran millî kütüphanelerinde birer tane olmak üzere altı yazma nüshası vardır. *Senglâh*'ın British Museum'daki nüshası ilk defa Rieu tarafından 1888'de çıkan kataloğunda bilim dünyasına tanıtılmıştır. *Senglâh* henüz yazma halinde olan üzerinde çalışılmamış bir sözlüktür. XVI. yüzyılda meydana getirilen *Senglâh* da *Abuşka* gibi Ali Şir Nevaî'nin eserlerinin anlaşılması için yazılmıştır. Ancak Mehdi Han'ın ifadesine göre sadece Ali Şir Nevaî'yi değil, Lütfî, Hüseyin Baykara, *Babür Divanı*, *Babürnâme* ve Çağatayca bir

Kelile Dimne'yi de taramıştır. Çağtayca bir sözlük olmasına rağmen birçok "Rumca" yani Azerice ve Anadolu Türkçesine ait sözcükleri de içerir. Bunun yanısıra sözlükte Moğolca sözcükler de vardır. *Senglâh*'ta 6000 kadar sözcük vardır. Sözlükte yüzlerce örnek beyit ve mensur parça yer almaktadır.

Senglâh üç bölümden oluşur. *Mabânî'l-lûgat* adını taşıyan giriş bölümü, küçük bir Çağtayca gramerdir. Bu bölümün sözlükten ayrı olarak İstanbul Süleymaniye kütüphanesinde ve Tahran'da birer yazma nüshaları daha bulunmaktadır. İkinci bölümü asıl sözlük oluşturur. Üçüncü bölümde ise, Nevaî'nin kimi eserlerinde geçen birtakım Arapça ve Farsca sözcük ve tâbirlerin açıklaması yer alır.

Sözlüğün düzeni ise şöyledir: Sözlük önce harflere göre, "Kitâbü'l-elif", "Kitâbü'l-bâ, Kitâbü'l-tâ" vd. biçiminde bölüm-lere, her kitap da "Bâbü'l-meftûhat", "Bâbü'l-meksûrat" ve "Bâbü'l-mezmûmat" gibi bablara ayrılır. Daha sonra bunlar da ilk ünlüden sonra gelen harflere göre daha küçük kısımlara ayrılmıştır. Eylemin dışındaki sözcükler ayrıca "mine'l-cevâmid" ibaresiyle belirtilmektedir. Eylemlerin önce mastar biçimi, daha sonra eğer varsa ettirgen, edilgen, dönüşlü ve iştaş çatılılı biçimleri verilir. Sözcüklerin söylenişi ise, harekeleniş biçimleri yazılarak verilir: Örneğin, *arzi*- "değeri olmak" sözcüğünün söyleniş biçimi şöyle verilir: "be-sukûn-ı râ ve kesre-i zâ".

Senglâh üzerine yapılan çalışmalar: *Senglâh*'ın *Mabânî'l-lûgat* kısmı 1910 yılında E. Denison Ross tarafından British Museum nüshasına dayanılarak yayımlanmıştır: *The Mabânî'l-Lughat being a Grammar of the Turki Language*

age in Persian by Mirzâ Mehdi Khân, Bibliotheca Indica, New Series, No. 1225, Calcutta 1910. Ross, çalışmasında önce *Mabânî'l-lûgat* ve yazarı hakkında bilgi verir. Bunu takiben Ross, gramerde yer alan bilgilerin başlıklarını sayfalarını da belirterek verir. İki sayfalık "Notlar ve Düzeltiler" bölümünden sonra, metinde Ali Şir Nevaî'nin dışında yer alan şair ve yazarların listesi verilir.

Mabânî'l-lûgat üzerine yapılan ikinci çalışma, János Eckmann'a aittir: "Mirzâ Mehdi's Darstellung der tschagataischen Sprache": *Analecta Orientalia Memoriae Alexandri Csoma de Kőrös Dicata*, edendo operi praefuit L. Ligeti, Bibliotheca Orientalis Hungarica V, Bu-

dapest 1942-1947, s. 156-222.

Eckmann, *Mabâni'l-lûgat* hakkında bilgi verdikten sonra, "Sesbilgisi" başlığı altında gramerde yer alan sesle ilgili bilgiler ayrıntılı olarak verilir. "Biçimbilgisi" bölümünde çokluk ekleri, iyelik ekleri ve durum ekleri örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra sayılar, adıllar, ilgeçler, eylemlikler (ad-eylem) ve ulaçlar hakkında bilgiler yer alır. "Eylem Çekimi" bölümünü, sözcük türeten eklerin yer aldığı "Söz Yapımı" bölümü izler. Çalışmanın sonunda ise *Mabâni'l-lûgat*'te geçen sözcüklerin anlamının ve geçtiği yerin verildiği bir sözlük bulunmaktadır.

Mabâni'l-lûgat hakkındaki üçüncü çalışma, ise, Karl Heinrich Menges'e aittir: *Das Çağataysche in der persischen Darstellung von Mürzâ Mahdî Xân*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur (in Mainz), *Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1956, Nr. 9.*

Çalışmada, Çağataycanın Türk Dilleri içindeki yerinin anlatıldığı "Giriş" bölümünden sonra yer alan "Fonoloji" bölümünde ortografi ve fonetik hakkında bilgi verilir. "Morfoloji" bölümünde, ad çekimleri, sayılar, adıllar, ilgeçler, eylem çekimi, ulaçlar ve sözcük yapımı hakkındaki bilgiler yer alır. "Sentaks" ve "Söz Varlığı" bölümlerinden sonra çalışma "index" bölümüyle biter.

Senglâh'ın sözlük bölümü üzerine ilk çalışma János Eckmann'a aittir. Çalışmanın "Giriş" bölümünde *Senglâh*'ın düzeni, yazarı, nüshaları ve Çağataycanın sözcük varlığı hakkında bilgiler verir. Bunu izleyen "Index" bölümünde on ayrı dizin vardır. Genel dizin bölümünde sözcükler Latin alfabesiyle, ama yine Arap alfabesi

sırasına göre sayfa ve satır numaralarıyla verilir. İkinci dizinde ise birinci dizinin iskeleti verilir. Üçüncü dizinde Rumca, dördüncü dizinde ise diğer Türk dil ve diyalektlerindeki sözcükler liste halinde verilir. Beşinci dizinde Moğolca ödünç sözcüklere, altıncı dizinde ise diğer dillerden geçen ödünçlemelere yer verilir. Yedinci dizinde ise Mugul tabirleri yer alır. Sekizinci dizinde *Senglâh*'ta geçen yabancı dil adlarının listesi verilir. Dokuzuncu dizinde yer, kişi ve kabile adları; onuncu dizinde de yazar adları indeksi yer alır. Çalışmanın sonunda sözlüğün tıpkıbasımı bulunmaktadır.

Çağataycaya ait diğer bir sözlük ise, Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (İstanbul 1298) adlı sözlüğüdür. Bu sözlük Ignaz Kúnos tarafından kısaltılarak Almancaya çevrilmiştir: *Şejx Sulejman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch*, Budapest 1902. Kısa bir önsözden sonra sözlük bölümünün yer aldığı çalışma, 201 sayfadır. Sözlüğün alfabetik sırası Latin alfabesine göredir. Madde başlarının italik olarak verildiği çalışmada sözcüklerin karşısında Türkçe ve Almanca anlamları verilmiştir.

Hulâsa-i Abbâf adlı sözlük ise Abbas tarafından yazılmıştır. Bu sözlük *Senglâh*'a dayanır. Sözlüğün bilinen Tahran ve Paris nüshalarının her ikisinde de birtakım yanlışlıklar bulunmaktadır.

Çağataycaya ait bir diğer sözlük ise, Pavet de Courteille'ye aittir: *Dictionnaire Turk Oriental*, Paris 1870. 13 sayfalık bir önsözden sonra yer alan asıl sözlük bölümü, 560 sayfadır. Madde başları Arap harfleriyledir. Kimi maddelerde yer alan örnek beyit ve mensur parçaların çevirisi de verilmiştir.

Hermann Vámbéry'e ait *Çagataische Sprachstudien* (Leipzig 1867) adlı çalışmanın sonunda da yaklaşık 160 sayfalık bir sözlük bölümü vardır. Kitabın içinde yer alan metinlerdeki sözcükler önce Arap alfabesiyle daha sonra Latin alfabesiyle yazıldıktan sonra anlamları önce Almanca daha sonra Fransızca olarak verilmiştir. Çalışmada "Giriş" ve 30 sayfalık bir "Gramer" bölümü bulunmaktadır. "Chrestomathie" bölümünde yer alan metinler Arap alfabesiyle yazılmış ve metinlerin altında Almanca çevirileri verilmiştir.

Muhammed Yakub Çingi'nin hazırladığı *Kelür-name* adlı sözlük 1982'de Taşkent'te basılmış. Sözlüğün Londra ve Taşkent'te olmak üzere iki nüshası var. Borovkov, Çağataycaya ilişkin doğuda hazırlanan sözlüklerin gözden kaçtığını, bunların bilimsel ve kültürel açıdan büyük önem taşıdıklarını belirtir. Ali Şir Nevaî, çağdaşları ve selefleri açısından bu sözlüklerin ilginç olduğuna değinir. *Kelürname*, A. İbragimov, Taşkent 1982.

Borovkov, Çağataycaya ilişkin Doğuda hazırlanan sözlüklerin gözden kaçtığını, bunların bilimsel ve kültürel açıdan büyük önem taşıdıklarını belirtir. Ali Şir Nevai, çağdaşları ve selefleri açısından bu sözlüklerin ilginç olduğuna değinir. İstisnaî olarak Hint kökenli sözlüklerden bugün ikisi bilinmektedir: Fazlullah Han ve Muhammed Yakub Çingi'nin *Kelür-nâme*'leri Muhammed Yakub Çingi'nin sözlüğü Fazlullah Han'ın sözlüğüne benzerdir. Sözlük 5 başlık (bab) altında 14 fasla ayrılmıştır. Her madde 14 eylem sayılmıştır. Örneğin, ilk bölümde *okumak, okudu, okuptur, okur, okubıdı, okuydur, okumadı okumaptur, okumas, okumabıdı, okumaydur, oku, okuma, okur*

biz, okumas biz. Farsça çevirileriyle birlikte yer alır. 15. bölümde 9 alt başlık (fasl) gökyüzü, yeryüzü, atlar, hayvanlar vb. konulara ait sözcükler sıralanır.

Borovkov'a göre her iki sözlükte de ne edebî yapıtlardaki ne de konuşma dilindeki örneklerle yer verilmez. Sözlüklerin amacı, Buhara bölgesinde konuşulan Çağataycanın sözcüklerini ortaya koymaktır. Her iki sözlüğün de ilgi çeken yönü, günümüz Özbekçesinde olduğu gibi, mastar eklerinin ünlü uyumunun dışında hep *-mak* olmasıdır. Borovkov'un verdiği bu bilgilerden yaklaşık 20 yıl sonra A. İbragimov, *Kelürnâme* üzerine ilk önemli çalışmayı yayımlar (Taşkent 1982). Çalışmanın alt başlığı "Eski Özbekçe-Tacikçe-Farsça Sözlük, XVII yy." biçimindedir. İbragimov, Orta Türkçe ve Harezmi-Kıpçak Türkçesi eserleri, sözlükleri üzerine kısa bir girişten sonra *Kelürnâme* ve hakkında yazılanlar, nüshaları, yazım özellikleri hakkında bilgi verir. Buna göre eserin biri Londra, ötekisi Taşkent olmak üzere iki nüshası vardır. Londra yazması 13, Taşkent yazması 14 başlıktan oluşur. Londra yazmasında 163 eylem, Taşkent'te ise 400 eylem vardır. İbragimov'un çalışması Giriş dışında çeviri, alfabetik sözlük ve dilbilgisi ile sözcüklerin özelliklerinin ele alındığı bölümlerden oluşur. Çeviri bölümünde ilk önce bir sayfalık Farsça sunuş ve Rusça çevirisi yer alır. Sonra bölüm bölüm sözlüğün çevirisi yer alır. İlk bölüm elif harfiyle başlayan eylemleri içerir. *okumak, okutmaq, uykulamak, ölmak, eşitmak, olтурғuzmak, olturmak, almak, aytmak, etmak, itmak, ititmak, açılmak, içmak...*(yaklaşık 99 eylem)

İkinci bölüm *be* harfiyle başlayan eylemleri içerir, yirmibir eylemden oluşur:

başlamak, bitmek, bitirtürmek, buyurmak, batmak, bütme, vb.

Üçüncü bölüm *te*, 51 eylem

Dördüncü bölüm *çim*, 13 eylem

Beşinci bölüm *de*, 3 eylem: *demek, dağlamak, dağlatmak*

Altıncı bölüm *sin*, 26 eylem

Yedinci bölüm *şin*, 5 eylem: *şışmak, şaşamak, şaşatmak, şıpkamak, şımamak*

Sekizinci bölüm *se*, 1 eylem: *fülelemek* "üfleme"

Dokuzuncu bölüm *kaş*, 35 eylem

Onuncu bölüm *kef*, 20 eylem

Onbirinci bölüm *mim*, 3 eylem: *minmek, mindürmek, mışkarmak*

Onikinci bölüm *nun*, 1 eylem: *valamak* "ovmak, ovalamak"

Onüçüncü bölüm *ha-i havvas*, 3 eylem: *hürmek* (bu örnekleri kş. Özb., Hal. ve Poppe Alt.), *harmak, hüremak*

Ondördüncü bölüm *yay*, 41 eylem

Onbeşinci bölüm, çeşitli konulara ait bölümler:

1. Gökyüzü: kök, kıyaş, küneş, kün, ay...

2. Yeryüzü

3. Atlar ve öteki hayvanlar

4. Kuşlar

5. İnsanlar

6. Akrabalık adları

7. Silahlar

8. Sayılar

9. Belirteçler (yer ve zaman belirteçleri), adılar, sıfatlar

Harezmi Türkçesi

FAZİLOV, Ergaş İsmailoviç, 1966-1971: *Starouzbekskiy yazık, Horezmiyskiye pamyatniki XIV veka (Eski Özbek tili, XIV üsr Hârâzm yâdnâmälâri) I (A-K*

(1966; 652 sayfa), *II (L-Ğ)* (1971; 780 sayfa: 696-722. sayfalarda dilbilimsel gösterge adı altında çeşitli ekler ve 723-777. sayfalarda dizin yer almaktadır), Taşkent.

Çağatayca Sözlükler

ATALAY, Besim, 1970: *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara. (iv + 452 sayfa: 415-445. sayfalarda dizin ve sözcüklerin Arap harfleriyle yazılışı bölümü ve 447-450. sayfalarda düzeltmeler yer almaktadır)

COURTEILLE, Pavet de, 1870: *Dictionnaire turk-oriental*, Paris. (xiv + 562 sayfa: 561-562. sayfalarda düzeltmeler yer almaktadır)

KÜNOS, Ignaz, 1902: *Şejx Sulejman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch*, Budapest. (Şeyh Süleyman Efendi-i Buğârî, 1298 (=1881): *Luğat-i Çağatâyî ve Türkî-i Omânî*, İstanbul'dan uyarlanma)

POPPE, Nikolay Nikolayeviç, 1938: *Mongol'skiy slovar' Mukaddimat al-adab*, Moskva-Leningrad. (3 kısımlı, 451 sayfa (1. ve 2. kısımlar); 1. kısım: fonetik ve morfolojik çözümleme ve sonuçlar; 2. kısım: Zamaşari'nin Moğolca-Çağatayca-Farsça sözlüğünün bir baskısı olan Moğolca sözlük *Mukaddimatu'l-Adab*; 3. kısım (1939 yılı): dizin (453-566. sayfalar).

Véliaminov-Zernov, Vladimir Vladimiroviç (red.), 1868: *Slovar' djagataysko-turetskiy (Dictionnaire djaghataiturturc)*, Sankt-Peterburg. (31 + 420 sayfa; Mîr 'Alî-Şîr Nawâ'î'nin eserleri için 1560 yılında yazılmış elyazma sözlüğe dayalı).